

ÇAĞDAŞ KAZAK EDEBİYATININ KURUCUSU IBIRAY ALTINSARIN- HAYATI VE ESERLERİ

*Ekrem AYAN**

ÖZET

Bu makalenin ilk bölümünde Çağdaş Kazak Edebiyatının kurucusu olarak tanınan İbray Altınsarin'in hayat hikâyesi ikinci bölümünde ise, eserleri incelenmiştir. Ayrıca yazarın yaşadığı dönemi içine alan, 19. yy'ın ikinci yarısında Rusların yapmış olduğu eğitim faaliyetlerine de değinilmiştir. Yazarın vermiş olduğu eserler yazılı Kazak Edebiyatının Kiril alfabesi ile yazılmış ilk örneklerini teşkil etmektedir. Bunun yanında Arap alfabesi ile yazılmış Kazakça eseri ve Rusça yazılmış eserleri hakkında açıklamalı bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbray Altınsarin, Kazak Edebiyatı, Kırgızskaya Hrestomatiya.

THE FOUNDER OF CONTEMPORARY KAZAKH LITERATURE IBIRAY ALTINSARIN - HIS LIFE AND WORKS

ABSTRACT

In the first section of this article, the life story of İbray Altınsarin, who is known to have begun the first studies on the contemporary literature of Kazaks, and in the second section, his works have been examined. Besides, the educational activities of Russians in the second half of the 19 th century, including the period of writer's lifetime, are explained. The works, rendered by the writer, constitute the first examples of Kazakh Literature written in cyrillic. Moreover, not only his work

*Arş. Gör. Dr., Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Muğla, ekremayan@hotmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

written in Arabic but also his works in Russian have been described in detail.

Key Words: İbray Altınсарın, Kazakh Literature, Kırgızskaya Hrestomatiya.

İbray Altınсарın, 20 Ekim 1841 tarihinde Kazak halkının Orta Cüz'ünün Kıpçak boyunda (Süleymenov 1991:32), eski adıyla Torğay şehri Amankarağay bölgesinde, şimdiki adıyla Kostanay şehri, Zatonbol ilçesinde doğmuştur. İbray Altınсарın'ın babası, Orta Cüz'ün Kıpçak boyundan Altınсарı, annesi ise Argın boyundan Şegen beyin kızı Ayman'dır (Sadırbayev 2003:108). İ. Altınсарın, Kazak halkının hem toplumsal hem de ekonomik olarak çok büyük zorluklarının olduğu bir dönemde dünyaya gelmiştir. Bu dönem, Kazakların Orta ve Küçük Cüzlerinin Rusya'ya katılmalarının tamamlanıp, Rus yönetimine girdiği dönemdir. Büyük Cüz ise hala Hokand hanlığının yönetimi içerisindedir (Süleymenov 1991:30).

Babası, Kenesarı¹ isyanında ölür ve İ. Altınсарın, dört yaşındayken yetim kalır. İsyân sırasında İ. Altınсарın'ı Jetibay Ötemisulı adlı birisi ölümden kurtarmış ve dedesi Balgoja Janbırşulı'na teslim etmiştir. İ. Altınсарın, dedesi Balgoja'nın terbiyesinde yetişmiştir (Sadırbayev 2003:108). Balgoja Bey, Kazakların tanınmış beylerindedir. Kendi zamanındaki beylere hatiplik eden, söz üstadı ve dile hakim, etraftakilere hükmeden birisidir (Süyınşäliyev 1997:839). Balgoja Bey, Kazak halkının huzura kavuşmasını ve bütünlüğünün sağlanmasını, Rusya ile birlik olmakta görmüş ve Orta Cüz'ün Rusya'ya katılmasında çok çaba sarf etmiştir. 19. yy'ın tanınmış doğu bilimcisi V.V. Grigoryev, Balgoja Bey'i N. İ. İlminski'ye anlatmış ve ona çok değer verdiğini söylemiştir (Derbisälin 1990:185-186).

¹ Kenesarı, bütün Kazak boylarının iştirak ettiği bir toplantıda müstakil Kazak Han'ı seçilmişti. Sarı Su boyundan her üç Orda'ya mensup Kazak boylarının temsilcileri olan Sultanlar ve beyler tarafından, ata geleneğine göre ak çadıra oturtulup dualarla Kazaklar'ın Han'ı olarak ilan edilmişti. Abılay Han'ın torunu ve varisi idi. Kazak halkının yeninden yapılanması için büyük gayretler sarf etmiş ve bu yönde sürekli Rus yönetimiyle mücadele içinde olmuştur. Kenesarı, Kazakistan'ı Rusya'dan ayırmaya ve Orta Asya feodal devlet tipinde bir Kazak Hanlığı kurmaya çalıştı. (Mehmet Saray; Kazakların Uyanışı, TİKA Yay., Ankara 2004, s. 78). Rusların mağlup edemediği Kenesarı, anlaşmazlığa düştüğü iki Kırgız reisinin ani baskını neticesinde öldürüldü. (Sadettin Gömeç; Tarihte ve Günümüzde Kırgız Türkleri, Akçağ Yay., Ankara 2002, s. 48.)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

1844 yılında Rus hükümeti, Orenburg Sınır Komisyonu, Kazak çocuklarının okutulup tercüman olarak hazırlanması amacıyla özel okul açılması hakkında karar verir. 5 Mart 1846 tarihinde Balgoja Bey, açılacak olan okula torunu I. Altınsarin'in öğrenci olarak kabul edilmesi için Orenburg Sınır Komisyonu'nun başkanı M. V. Ladjenskiy'e ricada bulunur. Orenburg Sınır Komisyonunun o yılki mart ayının beşinde yayınlanan karara göre I. Altınsarin, yeni açılacak olan okula öğrenci olarak kabul edilir (Süleymenov 1991:32). Ancak bu okulun açılması gecikir. I. Altınsarin, üç yıl kadar molladan eğitim alır. Dedesi Balgoja Bey'in nasihatli sohbetlerini dinler, halk arasındaki diğer hatiplerin sohbetlerine katılır. Daha o yaşta, gelecek için ümit vaat eden birisi olduğunu gösterir (Şüyünşäliyev 1986:161).

19 Nisan 1850 tarihinde M. V. Lajjenskiy, bölgesel idarelere, Kazak çocuklarına mahsus okulun açılma vaktinin geldiğini, bu yüzden okulun açılış zamanına kadar okuyacak öğrencilerin ihtiyacı olan giyecek ve ayakkabıların hazırlanması ile alakalı emir mektubu gönderir. Okula 8-12 yaş arasındaki çocuklar kabul edilir. I. Altınsarin 9 yaşındadır (Süleymenov 1991:32). 8 yaşından büyük 30 öğrencinin alınacağı 7 yıllık okulda (Sadırbayev 2003:108) diğer derslerle birlikte Rus, Tatar, Arap ve Fars dilleri de okutulmuştur (Süleymenov 1991:32). Okula devam eden I. Altınsarin'e dedesi Balgoja Bey sürekli mektuplar yazarak okumanın faydalarını anlatmıştır. Bu mektuplardan birisi, I. Altınsarin'in "Kazak Hrestomatiyası" adlı eserinde de yer alan mektubudur:

*Ümit eden gözümün nuru balam,
Yardım etsin canına Allahü Tealam!
Anne-baban sağ-salim buralarda
Sevinip selam yazar bugün sana.*

*Babamı özledim diye acele ediyorsun,
Dersine aklını versen avunursun;
Anne-babamı beslersin, hüner bilersen,
Cahil olup, bilmezsen ah edersin.*

*Yavrurum, buralarda dursan ne yapardın?
Eline değnek alıp gider idin.
İki köy arasında avare olup,
Yürümeyle ne murada erer idin? (Kenjebayev 1991: 26)*

I. Altınsarin, 31 Ağustos 1857 tarihinde okuldan mezun olduktan sonra üç yıl kadar (1857-1859) Orenburg Sınır Komisyonuna tayin olan dedesi Balgoja Bey'e tercümanlık görevinde bulunmuştur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

1 Ağustos 1859 tarihinden itibaren Orenburg bölgesel idaresinde tercümanlık görevine başlamıştır (Süleymenov 1991:35-36).

1859 yılında Balgoja Bey, dostu V. V. Grigoryev'den, torunu I. Altınşarin'i yanına tercüman olarak almasını rica eder. V. V. Grigoryev'in tercümanı olarak işe başlayan I. Altınşarin, onun zengin kütüphanesinden de faydalanma imkânı bulur. I. Altınşarin, bu görevi sırasında Puşkin'den başlayıp Tolstoy'a kadar Rus edebiyatı klasiklerini, Batı edebiyatı klasiklerinden Shakespeare, Goethe, Bayron gibi yazarların eserlerini okur. Yine aynı dönemde doğu edebiyatıyla da tanıştı. Bu kütüphane vasıtasıyla kendi tarihini de araştırma fırsatı bulan I. Altınşarin, Kazak tarihini, dilini, edebiyatını ve halk kültürünü araştırmış ve bu yönde yeni malzemeler toplamıştır (Şatanova 1996:5).

O yıllarda I. Altınşarin, V. V. Grigoryev'in evinde Kazan Üniversitesi'nin profesörü N. İ. İlminski ile tanışıp onunla dostluk kurar. İlminski, I. Altınşarin'in dedesi Balgoja Bey'i daha önceden Grigoryev'in anlattıklarından dolayı iyi bilmektedir. Bu yüzden İlminski, I. Altınşarin'e özel ilgi gösterir.

1860 yılında Kazak çocuklarının okuyacağı okulların açılmasına izin verilmesiyle birlikte I. Altınşarin, Torgay şehrinde bu okulu açmak için bütün gayretiyle işe koyulur. Okul binasının inşa edilmesi, eşyaların alınması ve okuma kitaplarının temin edilmesi o dönemki halkın maddi durumu bakımından büyük bir külfettir. Halktan ve yöneticilerden yeterince destek alamayan I. Altınşarin, eğitimin önemini anlatmak için köy köy dolaşıp insanlarla konuşur. Onlara okuma-yazmanın, ilim öğrenmenin sağlayacağı faydaları anlatır. Bunun üzerine destek veren halk, okul binasını yapmak için yardım toplayıp çok uzamadan okulun inşasını bitirir. Bu süreç içerisinde I. Altınşarin, tercümanlık görevine devam eder ve köyünden getirdiği dört çocuğa kendi evinde ders verir. 8 Ocak 1864 tarihinde okul açılır. Büyük coşkuyla açılan okula 14 çocuk kayıt olur. Kısa bir süre sonra iki çocuk daha kayıt olur. Halktan toplanan yardımlarla okulun yanına öğrenciler için yurt yapılır (Süleymenov 1991:36).

Uzak memleketlerden okumaya gelen Kazak çocuklarına halk tarafından birer hazine gözüyle bakılır ve ona göre değer verilir. Bütün çocuklar yurda yerleştirilir. Okulda okutulan dersler şunlardır:

Kazak Dili:	Okuma ve yazma
Rusça:	Okuma ve yazma
Tatar Dili:	Okuma ve yazma Güzel Yazma
Aritmetik:	Toplama, çıkarma, bölme, çarpma

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Coğrafya: Avrupa ve Asya Ülkeleri (Sadırbayev 2003:109).

I. Altınсарın okulun açılmasıyla duyduğu heyecanı N. İ. İlminski'ye yazdığı mektupta şöyle dile getirmiştir: “Bu yılın ocak ayının sekizinde benim çoktan beri beklediğim işim oldu, okul açıldı. 14 Kazak çocuğu kaydoldu, hepsi de iyi, akıllı çocuklar. Kazaklar, çocuklarını okula göndermeye çok hevesliler, çocuklarımıza ilk önce memleket kanunlarını öğret diye rica ediyorlar, bundaki amaçları onların kanun adamı olmalarını istemeleri. İşte onların beklentileri bu. Ben şimdi onlara bu konuda bir şey söylemedim. Bu çocukları okutma işine koyuna saldıran aç kurt gibi giriştim. Sonra rüşvetçi olmamaları ve insancıl davranış göstermeleri için bütün gücümle gayret ediyorum. Gülesiniz geldiyse gülünüz. Okuldan artan boş zamanlarda onlara dini eğitim de veriyorum. Böylece onlara din tarihinden bildiklerimi, bunun yanında faydalı ve düşündürücü hikâyeleri de anlatıyorum. Benim en büyük dileğim, bunların faydalı insanlar olmasını sağlamak. Bu dileğime kavuşursam gönlüm büyük teselli bulur”(Jarmuhamedov 1994:4).

Bu zamanlarda Rusça bilmek çok büyük bir ayrıcalıktı. I. Altınсарın bu konudaki düşüncesini şöyle dile getirmiştir: “Öğrencilerim az az Rusça konuşabiliyor, öğrendikleri zaman ben onları Rus çocuklarıyla kaynaştıracağım. Kanunen benim buna hakkım var. Kısacası bu öğrencilerim dört yıl içinde okulu bitirdikleri zamana kadar çok güzel konuşacaklar, bunun değerini bilecekleri yönünde çok ümitliyim” (Qalijanulı 1998:135). Çünkü Rus-Kazak okullarını bitiren Kazak çocukları tercümanlık yapma ve bölgesel yönetimlere yardımcı idari görevlerde çalışma imkânı buluyorlardı.

I. Altınсарın halk içinde şiir, hikâye, kıssa, destan gibi sözlü edebiyata ait olan malzemeyi derleyip yazıya geçirme işini de çok önemsemiş ve bu yönde büyük gayretler göstermiştir.

Halkın zengin hazinesini bir taraftan kendisi için diğer taraftan ise, Orenburg ve Kazan'daki dostlarının doğu filolojisi alanındaki çalışmalarına malzeme sağlamak amacıyla toplamıştır. N. İ. İlminski'ye 1862 yılının Ocak ayında yazdığı bir mektupta: “Ben Kazak'ın eski hayatına ait ufak tefek malzeme topladım, hâlen toplamaya devam ediyorum. Onları zamanı gelince size göndereceğim. Orak-Mamay hikâyesinde size ilginç gelecek hiçbir şey yok. Bu yüzden ben bunları bırakıp şimdi Kazak'ın her türlü gelenek ve görenekleri hakkında derleme yapıyorum. Zamanı geldiğinde onları da yazıp size göndermek istiyorum.” diye yazar (Derbisâlin 1991:90). I. Altınсарın'ın folklor ve etnografya hakkındaki fikirleri ilmî olarak değer bulup hak ettiği neticeyi, kendisinin de

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

emeği olan, Coğrafya Enstitüsünün Orenburg bölümünün açılmasıyla alır. I. Altınşarin, 1874 yılında buraya üye olarak atanır. Bu bölümde yapılan ilk çalışmalarından bazıları, I. Altınşarin'in Kazak etnografyası hakkında yaptığı araştırmalar olmuştur. Bu araştırmalar I. Altınşarin'in yazmış olduğu iki makaledir. Birincisi "Orenburg Vedomstvası Qazaqtarınıñ Ölgen Adamdı Jerlev jäne Oğan As Berüv Destüriniñ Oçerki" (Orenburg Bölgesi Kazaklarının Ölen Adamı Gömme ve Ona Yemek Verme Geleneği Üzerine Deneme), ikincisi, "Orınbor Vedomstvası Qazaqtarınıñ Quda Tüsüv, Qız Uzatu ve Toy Jasav Dästüriniñ Oçerki" (Orenburg Bölgesi Kazaklarının Dünür Olma, Kız Alma ve Düğün Yapma Geleneği Üzerine Deneme) dir (Derbisälin 1991:192).

Kazak halkının ekonomik yönden gelişmesi için çok büyük ihtiyaç olan zanaat ve ziraatın öğrenilmesi gerekiyordu. Bu zamana kadar göçebe hayat süren Kazakların artık yerleşik hayatı benimsemeleri gerekiyordu.

Bunu fark eden I. Altınşarin okullarda, göçebe hayattan artık yerleşik hayata geçmeyi ve yerleşik hayatın ihtiyaçlarını öğretmeye, anlatmaya başlar. Erkek çocuklarının marangozluğu, demir ustalığını ve diğer işleri; kız çocuklarının ise, iç giyim, elbise dikme, örgü örme, halı dokuma, at kılından kemer yapma vb. işlerini öğrenebileceği okulların açılması için çalışmalara başlar (Süleymenov 1991:42). I. Altınşarin, 1879 yılında Torğay'daki okullara müfettiş olur. Bu görev yukarıda bahsettiğimiz yeni okulların açılmasına yardımcı olur ve I. Altınşarin bu fırsatı çok iyi kullanır. Torğay'a ve civarına liseler açmaya başlar. Elek, Kostanay, Torğay ve Irgız'a iki sınıflık Kazak-Rus okulları açar. Ayrıca bu okulların kütüphanelerinin de olması için para toplar (Qalijanulı 1998:136). Her okulun kendi kütüphanesinin olması gerektiğini söyleyerek yazdığı bir mektupta şunları söyler: "Torğay ve civarındaki liselerdeki öğrenciler ve öğretmenler kütüphanelerini oluşturmak maksadıyla 700 som topladı. Bu kütüphaneyi, sadece öğrenci ve öğretmenler için değil okulu bitiren öğrenciler ve kendini yetiştirmek isteyen vatandaşların da faydalanması için açtık" (Süleymenov 1991:39).

Kazak kızlarına okul açılması ve onların okutulması da I. Altınşarin adıyla bağlantılıdır. Bu yönde yaptığı çalışmalar hükümet tarafından zora sokulur. V. V. Katarinskiy'e yazdığı bir mektubunda: "Eyalet valisi, Kazak kızlarına ait açılacak yurtlu okulların faydalı olmayacağını düşünüyor, fakat böyle faydalı iş başlamazsa hiçbir şey de olmaz ki. Ben bu işin faydalı olacağına inanıyorum" der (Süleymenov 1991:39). Çok geçmeden bu arzusu da gerçekleşti ve Irgız'da Kazak kızlarına, yatılı bir okul açılır. Bu olay aslında Kazak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

halkının hayatındaki yenilikler açısından çok büyük bir olaydır. Çok faydalı olacağına inandığı bu okulun açılmasına I. Altınсарin çok sevindi ve hükümet yetkililerinden Torğay'ın bütün kazalarına kız okullarının açılmasını rica ettiği mektuplar yazar. Bu isteklerin neticesinde iki yıl sonra yine yurdu olan kız okullarının açılmasına izin verilir. 1891'de Torğay'da, 1893'te Kostanay'da, 1895'te Karabutak'ta ve 1896 yılında Aktöbe'de yeni kız okulları açılır. I. Altınсарin'in istekleriyle açılan bu kız okullarında 1895 yılında okuyan 211 kız öğrencinin 70'i Kazak, 149'u Rus idi (Süleymenov 1991:39-40)

1886 yılında “Bolıstık Kazak Okulları” hakkında yazdığı mektupla bu gibi okulların ilkokul olarak da açılmasının çok büyük ihtiyaç olduğunu ve bütün yerleşim yerlerinde bunu yapmanın mümkün olduğunu yazar. Daha sonra açılan bu okulların öğretmenlerini hazırlama ve seçme işini de I. Altınсарin yapmıştır. Öğretmen seminerleri düzenleyerek buradan öğretmenler tayin eder (Süleymenov 1991:40).

I. Altınсарin, açılan bu okullar için yeni türde kitapların basılması gerektiğini düşünerek Rus ve Batı edebiyatından çocuk edebiyatına ait eserleri incelemiş ve yeni eserler yazmıştır. Ayrıca gramer ve dinî bilgiler içeren kitap yazmış ve yayınlamıştır. Böylece yazılı Kazak edebiyatında çocuk edebiyatının temelini atan, çocuk edebiyatını kuran ve ilk örneklerini veren I. Altınсарin olmuştur.

I. Altınсарin, Torğay'da müfettişlik yaptığı zamanlarda üst makamlarına Kazak gazetesinin çıkarılması yönünde isteklerde bulunur. Bu çabaların sonucunda “Qazaq Gazeti” adıyla 1883 yılının Ocak ayında, kendisinin hazırladığı ilk sayı yayınlanır. Böylece I. Altınсарin, Kazak günlük yayınının da kurucusu olmuştur (Süleymenov 1991:48).

I. Altınсарin, 1879 yılında Torğay bölgesindeki okulların müfettişi olarak tayin edildiğinde, o zamanki merkezi idare yeri olan Orenburg şehrine taşınması gerekirken Torğay'da kalır. Uçsuz bucaksız Torğay ovasındaki okulların durumunu düzeltmek için çalışır. 1883 yılında Kostanay halkının yerleşik hayata geçmesinde büyük gayret gösterir. Doğum yeri olan Kostanay'a üç kilometre uzaklıkta Tobıl ırmağının kıyısındaki Arkarağay'da ev yaptırır ve burada çalışmalarına devam eder. Ölümüne kadar da burada yaşar. 1889 yılında nisan ayının başlarında, Kostanay'daki öğretmenler ve öğrencilerle birlikte resim çektiği sırada hastalığından bahseder. 24 Nisanda Kostanay'dan kışlık evine gelir ve o bölgenin doktoru M. Karabayev tarafından muayene edilir. Mayıs ayının yedisine kadar yatakta yatar. İyileşir gibi olduğu zaman işlerine devam etmek ister,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

fakat ertesi gün evinde yangın çıkar. O gün çok soğuk ve rüzgârlı bir gündür, sağlığı gittikçe kötüleşir. Tekrar yatağa düşer. Mayıs ayının 23'ünde tekrar iyileşir gibi olduğunda Eyalet valisinin Kostanay'a geldiğini duyar ve 24 Mayıs'ta Kostanay'a gider. Burada üç gün kalır. Eyalet valisiyle görüşüp, o bölgedeki okul çalışmalarının durumuyla alakalı olarak bilgiler verir ve halkın eğitimi için para toplama işinin canlandırılması, Kazak kızları için lise ve ziraat okullarının açılması, Moskova'daki Ziraat Akademisinde Kazak çocuklarına burs verilmesi, yine bu bursların Krasno-Ufımsk'deki mesleki lise öğrencilerine de verilmesi, deri işleyen ve sabun yapan fabrikaların kurulması gibi isteklerde bulunur. I. Altınsarin'in bilgilendirmesi ve ricaları neticesinde Eyalet valisi yardım edeceğine dair söz verir.

Hastalığı bir türlü geçmeyen I. Altınsarin, ölümünden önceki son üç günde konuşmadan yatakta yatar. 17 Temmuz 1889'da öğle vaktinde 48 yaşını doldurmasına üç ay üç gün kala ölür. Kendi evinden çok uzakta olmayan Tobıl ırmağının civarındaki babasının mezarının yanına gömülür (Süleymenov 1991:49-50).

I. Altınsarin hayatta iken, 1884 yılında "Orenburgskiy Listok" (Orenburg Gazetesi) gazetesinde basılan "Edebiyat Yönünden Kazaklar İçin Altınsarin'in Önemi" adlı yazıda I. Altınsarin'in eğitim hizmetleri, şairliği ve Kazak yazı dilinin oluşturulması yönündeki çalışmaları şu şekilde değerlendirilmiştir:

"Rus okulları bize Altınsarin'i verdi, o Rus terbiyesinin meyvesi idi. Biz onu, fanatizm ve cahilliğe şiddetle karşı çıkan, Kazakları eğitim-öğretime ve hayata yönlendiren ilk kahraman olarak tanıyoruz. Biz onu, Shakespeare, Byron, Goethe, Puşkin ve diğer klasik edebiyatçıların eserleriyle eğitim görmüş halk ozanı diye biliyoruz. Altınsarin ilk olarak Kazak'ın yazı dilini ve gramerini oluşturdu. Altınsarin'in eserleri dil, içerik ve kullandığı metotlar bakımından, halkçılığı, gerçekçiliği, sadeliği ve derin anlamlılığı ile ayrıca farklı bir özelliğe sahiptir (Äbilqasımov 1982:131).

I. Altınsarin'in akranı A. Alekperov "Pismennaya Literatura Kırgızov" (Yazılı Kırgız [Kazak] Edebiyatı) adlı makalesinde: "Edebî eserlerine baktığımızda, Kazak halkının en parlak temsilcisi, Kazak'ın Puşkin'i gibi görülen I. Altınsarin'dir" (Äbilqasımov 1988:59) diye yazmıştır.

ESERLERİ

1. Kırgızkaya Hrestomatiya [Kırgızca (Kazakça) Okuma Kitabı]: 1876 Aralık ayında Kazak çocukları için okuma kitabı yazma işine girişen I. Altınsarin, Rus ve batılı kaynaklardan gördüğü usulle ve kendi tecrübesiyle 1879 yılında "Kırgızkaya Hrestomatiya" adlı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

eserini yazar. Eser, Orenburg'da İ. İ. Evfimovskiy Mirovitskiy'in matbaasında basıldı. O dönemde Ruslar Kazakları da Kırgız diye adlandırmaktaydı. Bu yüzden bu dönemde resmî yazışmaların hiçbirinde de farklı bir isme rastlanmamaktadır (Derbisâlin 1990:199). Kazak Türkçesi dil tarihinde Kiril alfabesiyle yazılmış ilk eserdir (Türk Dünyası El Kitabı, C. 4, Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları), 1998:432). Hrestomatiya'nın birinci cildini oluşturan bu eser daha sonra biraz kısaltılıp Arap harfiyle "Maktubat" adıyla 1889 yılında Orenburg'da, 1899 yılında Kazak matbaalarında yayımlandı. 1906 yılında Torğay bölgesinin I. Altınsarin'den sonraki müfettişi A. Vasilyev'in redaksiyonuyla bir hayli zenginleştirilip Kiril alfabesiyle Ekim ihtilaline kadar son kez yayımlanır. İlk basılıma en yakın 1955 yılında B. S. Süleymenov'un yayınladığı "Tandamalı Şığarmalar" adlı eseridir (Derbisâlin 1990:200). Altınsarin, bu kitabı yayınlamasının nedenini yine bu kitabın önsözünde şöyle dile getirmiştir: "Bizim ana dilimizde ilk kez çıkan bu kitabı, Rus-Kazak okullarında okuyan Kazak çocuklarına okuma kitabı olmasının yanı sıra halkın da okuyabileceği, faydalanabileceği bir kitap olması için hazırladım" (Derbisâlin 1991:88).

"Kazak Hrestomatiyası" adlı eserini yazmayı düşündüğü dönemde iki cilt olarak planlayan I. Altınsarin, ikinci cildini hazırlamış olmasına rağmen basılamamıştır.

1 Nisan 1883 tarihinde Katarinskiy'e yazdığı mektupta: "Hrestomatiya'nın ikinci cildini yazıyorum, "Yaratılış Tarihi" kısmını bitirdim. Şimdi "Coğrafya" bölümüne başladım. Fakat yine de Hrestomatiya'nın Arap harfleriyle bastırılması gerektiğini düşünüyorum. Benim İslam'ın şartları hakkında yazdığım kitabım hakkında Nikolay İvanoviç İlminski hala cevap vermedi. Buna şaşırırım ve bu benim için çok üzücü oldu" demektedir. Kazak SSR İlim Akademisinin nadir eserler bölümünde saklanan I. Altınsarin'in öğrencisi Ğabdoğali Balğımbayev'in hatıralarında, Ğ. Balğımbayev şunları yazmıştır: "I. Altınsarin öldükten sonra onun yerine müfettiş olarak geçen A. V. Vasilyev'de Kazak Tarihi'nin el yazması ve daha başka bazı materyaller vardı. Onlar arasında meşhur Hrestomatiya'nın ikinci cildi ile "Şartu'l İslam" adlı kitabı da vardı. Hrestomatiya'nın yayıma hazır ikinci bölümünü, A. V. Vasilyev kendi eliyle tekrar yazıp 1940 yılında Kazak folkloruna ait başka malzemelerle birlikte yayınlamak amacıyla bana verdi, ben de Akademinin Kazak şubesine götürdüm. Onun için 200 som kadar da para ödendi" (Balğımbayev:1991:368-369).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

İnceleme metnimizi oluşturan eserin birinci cildi dört bölümden oluşmaktadır:

1. Çocukların hayatından alınan hikâyeler
2. Her yaştaki yetişkinlerin hayatından alınmış hikâyeler
3. Kazak akınlarının en iyi şiirleri
4. Kazak atasözleri (Altınсарin 1879:VII).

I. Altınсарin,'in “Kazak Hrestomatiyası” adlı eserinde yer alan 35 aktarmasının çoğu, İ. İ. Paulson'un “Kiniga Dlya Çteniya i Praktičeskih Uprajneniy v Russkom Yazıke” (Rusça Pratik Alıştırılmalar ve Okuma Kitabı) adlı kitabından ve K. D. Uşinskiy'in “Detskiy Mir” (Çocuk Dünyası), “Rodnoe Slovo” (Ana Dilinde Kelimeler) adlı eserlerinden, ayrıca L. N. Tolstoy ve Krilov'un eserlerinden almıştır (Jumaliyev 1960:48). I. Altınсарin yaptığı bu çevirilerde hiçbir zaman olduğu gibi çeviri yapmamış, mutlaka Kazak örf-adet ve geleneklerine uygun ve Kazak çocuklarına hitap edecek şekilde değişiklikler yaparak çevirmiştir.

I. Altınсарin'e kadar gerçek manada edebî nesir, yazılı Kazak edebiyatında yoktu. I. Altınсарin Kazak nesrinin batılı yönünün temelini attı ve bu türün oluşmasını sağladı. Edebî hikâye yazmanın güzel örneklerini verdi. Böylece Kazak edebiyatında nesir türü I. Altınсарin'in hikâyeleriyle başladı demek yerinde olur. Onun hikâyeleri üç grupta toplanabilir. Birincisi kısa hikâye, ikincisi sözlü edebiyatta kalıplaşmış masal-efsane türündeki hikâyeler, üçüncüsü ise küçük hacimli ve davranışla örnek olmayı gösteren sözler. Hikâyelerinde, adalete, iyiliğe, samimiyete, insaniyete, istekli olmaya, bilgi ve beceri sahibi olmaya, çalışmaya, yeniliğe açık olmaya, cömertliğe, şefkate, yerleşik hayata geçmeye, gerçek dostluğa çağırırken cimrilik, tembellik, zalimlik, hırsızlık gibi kötülüklerden kaçınmayı öğütlemektedir (Şüyinşäliyev 1986:82).

Eser, eğitim ve öğretimin, bilgi sahibi olmanın önemini anlatmak amacıyla yazılmış iki şiir ile başlamaktadır. I. Altınсарin bu iki şiiri kitabın ilk basımında “Söz Başı” adıyla yayınlamış, fakat şimdiki baskılarda “Kel Balalar Okılık!” (Gelin Çocuklar Okuyalım) ve “Öner Bilim Bar Jurttar” (Hünerli, Bilimli Memleketler) adlarıyla yayınlanmıştır. I. Altınсарin'in bu iki şiiri, kitabın ilk sayfalarında verip “Söz Başı” diye adlandırmasında belli ki apaçık bir amacı var. Bütün ömrünü halkını aydınlatmak, eğitmek işine veren I. Altınсарin, edebî hizmetlerinde de bu temel amacını ortaya koymuştur. Kazak halkı için eğitim ve öğretimin faydalarını nasihatle anlatan bu iki şiirle, Kazak gençlerini okumaya, medeniyetini ve kültürünü

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

geliştirmeye çağırır. Bu şiirleri kitabın ilk sayfasında yayınlayıp okuyucunun dikkatini öncelikle kitaptaki temel meseleye çekmeyi amaç edinmiştir. Aslında bütün kitabın içinde bahsedilen, okuyucuyu özendirmeye çalışılan özelliklerin tamamını bu iki şiir tam anlamıyla yansıtmaktadır. Bu yüzden hakkıyla “Söz Başı” diye ad verilmiştir (Derbisâlin 1991:90-91).

“Kel Balalar, Okılık!” ve “Öner Bilim Bar Jurttar” şiirlerinin önemi sadece eğitimin, okuma ve bilgi sahibi olmanın faydalarını gösterme amacıyla yazılmış olması değil, aynı zamanda bu eserler konusu ve niteliği yönünden de yeniliklere sahip olmasıdır (Derbisâlin 1990:202). Ayrıca bu iki şiir yazılı Kazak edebiyatının ilk örneğidir (Derbisâlin 1990:203). I. Altınсарın yazılı Kazak edebiyatının kurucusudur. I. Altınсарın’dan önce de Kazak dilinde yazılı eserler yayınlandı. Fakat bunlar, Arap ve Fars dillerinin tesiri altında kalmış dinî eserler ve halk ağız edebiyatından örnekler idi (Hasanova 1972:22).

Kazak edebiyatının tanınmış araştırmacılarından S. Mukanov “Ibray, şiir ve nesir türünde Kazak yazılı edebiyatını başlatan kişi” derken K. Jumaliyev de “hikâye ve şiir türünde ilk defa eline kalem alıp edebiyatımıza bu yönde yol veren Altınсарın olmuştur. Bu yüzden onu Kazak edebiyatındaki edebî eserlerin temelini oluşturan atası desek övgü değil gerçek söylemiş oluruz” demektedir (Qordabayev 1987:100). S. Amanjolov, edebî dilimiz oluşmaya başladığında ona Kazakistan’ın kuzey-doğudaki şehirlerinin dili temel oldu demekte ve buna delil olarak dil özelliklerinin yanı sıra yazılı edebî dilimizin temelini atan Ibray ve Abay’ın o şehirlerden çıktığını göstermektedir (Qordabayev 1987:103).

Eserin şiir bölümünde “Vasiyet Öleñder” (Nasihatli Şiirler) kısmında başlık verilmeden birçok şiir yayınlanmıştır. Bunlar eserin bugünkü baskılarında ayrı ayrı şiirler olarak verilmektedir. Bu şiirler; “Ey Jigitter” (Ey Yigitler), “Ey Dostarım” (Ey Dostlarım), “Azğan Eldiñ Hanları” (Azmış Halkın Hanları), Araz Bol Kedey Bolsañ Urılıkpenen” (Yoksul İsen Dost Olma Hırsızlıkla) adlı şiirlerdir.

Vasiyet Öleñder (Nasihatli Şiirler), I. Altınсарın’ın eğitim fikirlerini diğer bir yönünü göstermekte. Burada işçi toplumu adaletli olmaya çağırırken işsizlik, gasp etme, yağmalama gibi eski alışkanlıkların zararlarını göstermekte ve erinmeden çalışmayı öğütlemektedir (Derbisâlin 1991:94).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

*Yoksul isen dost olma hırsızlıkla,
Başını hakkıyla gidecekse kestir.
Emek bul, çalış, Tanrın yardım eder,
Zavallı gibi kimseye göz dikip bakma! (Altınsarin 1879:94) .*

Sabretmeyi, Allah'a sığınıp ona güvenmeyi öğütlemiştir:

*Eyüp'ü sekiz yıl kadar bin kurt yedi,
Parça parça olmuştu onun teni...
Mal-mülkten hırsız bile bezmiş,
Dışarıda yalnız yatıp "Allah" demiş.*

*Malı aldı, çocuğu aldı sabretti.
Düşmanı dalga geçip, işkence etti.
Razıyım ne versen de Huda'm diye,
Hepsini de ses çıkarmayıp kabul etti. (Altınsarin 1879:93)*

İşçi halkın, egemen sınıfa karşı kininden doğan iki sınıfın arasındaki temel çelişkiyi "Adildik Körmege Üşin Bir Törege Aytılğan Söz" (Adaletli Davranmayan Bir Kadıya Söylenen Söz) adlı şiirinde dile getirmiştir. I. Altınsarin, toplumsal hayatta çok yaygın olan bu dengesizliği haykırıyor, işçi sınıfın ağır şartlar altında hayattan bezmediğini, gelecek günlere ümitle baktığını, iyimser bakışını kaybetmediğini de özellikle vurguluyor (Derbisalin 1991:94-95).

*Efendim efendim diye kendine hizmet ettirdin.
Böylece ayağa kan oturtun.
Kimsenin dokunamadığı işime karıştın;
Sonunda mal-mülkünden mahrum bıraktın'*

*Ey, efendim, bu dünya geçer, gider!
Mal sahibi de arkasından takip eder...
Yoksullar da bulur adil bir kadı,
Terazili gün (hesap günü) gelince arz eder!.. (Altınsarin 1879:77).*

İnsanlara sınıf ayrımı yapmadan adaletle hükmeden kadıların, adaletli kararlar verdiğini, örnek davranış sergilediğini ve önemli olanın adaleti gerçek manada yerine getirdiklerinden bahsetmiştir. "Bir Akının Adil Törege Aytkan Sözi" (Bir Akının Adil Bir Kadıya Söyledikleri) adlı şiiri bu konuda çok güzel bir örnektir:

*Kardeşiniz arkanızdan gelen biz bir garip...
Adaletli bir iş yaptın, herkes şahit:
Başka bir hâkim varken, karanlık idi,
Açıldı gökyüzü, oldu aydınlık!*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

*Beyimiz, hayırlı olsun bastığınız iz,
Korusun Hızır-Ata, iyi olsun eviniz!
Halkın bereketini arttırdın,
Nur saçtı sanki gök yer yüzüne!* (Altınsarin 1879:77).

I. Altınsarin, yerleşik hayata geçmenin sağlayacağı faydaları halka anlatmış ve bunu hikâyelerinde işlemiştir. “Kıpçak Seyitkul” hikâyesinde bu konu, Rus köylülerin yaşantısından örnek alınarak Seyitkul’un kimliğinde işlenmiştir. Hikâyede esas konu çalışmaktır. Bununla birlikte yerleşik hayata geçme, ziraatla uğraşma, ticaret yapma ve emek harcamadan hırsızlık yaparak sürme ve bunun sonuçları anlatılmaktadır. Satemir’in temizlikçilik görevinden danışmanlığa, padişahlığa emek sayesinde nasıl ulaştığından bahsedilir.

Emekle, çalışmakla ilgili olarak “Örmekşi, Kumırska, Karlıgaş”, “Bay Men Jarlı Balası”, “Düniye Kalay Etseñ Tabıladı”, “Ake Men Bala”, Asıl Şöp”, Kiyiz Üy Men Agaş Üy” adlı hikâyeleri de örnek gösterebiliriz.

“Örmekşi, Kumırska, Karlıgaş” (Örümcek, Karınca, Kırlangıç) hikâyesinde çocuğuna uçan kuşu, ağ ören örümceği ve ağzında ekmek kırıntısı taşıyan karıncayı göstererek onların bile durmadan çalıştığını ve bunun gibi diğer canlıların da çalıştığını, dünyada çalışmayan bir tek canlının olmadığını söyleyerek çalışmayı öğütlemektedir.

“Bay Men Jarlı Balası” (Zengin ve Fakir Çocuğu) adlı hikâyesinde hayatın sırrını çözmeyi, pratik zekayı kullanmayı, tabiattaki varlıkların ne zaman, nerede nasıl kullanılacağını öğretmeyi amaçlayan I. Altınsarin, hiçbir sıkıntı görmeden büyüyen zengin çocuğu Hasan ile hayatın zorluklarını yaşamış ve sıkıntılar içinde büyümüş fakir çocuğu Hüseyin’in kayboldukları andaki maceralarını anlatmaktadır. Her sıkıntıda ağlayan Hasan karşısında akıl yoluyla, pratik zekasıyla sıkıntıları aşan Hüseyin örnek kişilik olarak verilmiştir.

Hikâyeyi hayatın gerçeklerini yansıtması yönünden değerlendirecek olursak, o zamanki köy hayatını bütün özellikleriyle birlikte ustaca tanıttığını söylemek gerekir. Burada özellikle, göçebe hayata devam eden Kazak köylülerinin ilkbaharda, yaylaya göç etmenin sevincini ve hayvan bakıcılarının hayatının bazen gerçekçi bazen de duygusal yönünü yansıtmıştır (Derbisälin 1990:205).

“Düniye Kalay Etseñ Tabıladı” (Mal Mülk Nasıl Yaparsan Bulunur) adlı hikâyesinde, fakirleri, dilencilik yapanları çalışmaya çağırmakta ve zenginliğin, mal mülk sahibi olmanın ancak bu yolla

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kazanılabileceğini göstermektedir. Hikâyedeki Anton adlı dilenci öğrencilerden para isteyince, onlardan birisi ona “bu sana yakışmıyor, genç ve sağlıklı birine benziyorsun, çalışmalısın” deyince Anton utanıp çalışmaya başlar. Çöplüklerden kâğıt, kumaş toplayıp fabrikalara satar ve zamanla kendisi de bir fabrika sahibi olur.

I. Altınsarin, salaklığa, tembelliğe, cimriliğe, ihmalkârlığa ve arsızlığa karşı çıkararak “Sarandık pen Jıynaktılık” (Cimrilik ve Düzenlilik), “Ötiriktiñ Zalalı” (Yalanın Zararı), “Sakıp” (Sakıp), “Salaktık” (Salaklık), “Tekeppirşilik” (Kibirlilik) hikâyelerini yazar.

“Dadandık” (Cahillik) adlı hikâyesinde I. Altınsarin, hoca, molla, sofı ve işanları eleştirmektedir. Saf halka düşmanlık yapıp, aldatıp malını alan mollalarla alay etmiştir.

I. Altınsarin’in halk ağzındaki efsanelerden de faydalanarak dinle alakalı olarak kendi görüşleri yanında Kazak halkının da din anlayışını gösteren konularda hikâyeler yazmıştır. Bu hikâyelerden bazıları “Lukpan Ākim” (Lokman Hekim), “Taza Bulak” (Temiz Pınar), “Jomart” (Cömert) ve “Jirenşe Şeşen” (Jirenşe Şeşen)’dir.

Kendisinin eğitim-öğretim görevine bağlı olarak Kazak gençlerinin okutulup terbiye kazanmalarını en temel mesele olarak görmüş ve halkı için hizmet eden insanların sayısını çoğaltmak gerektiğini söylemiştir. Kazak gençlerini eğitime işinden daha önemli bir iş yoktur diyen I. Altınsarin (Jarıkbayev 1991:186), “Başka Agaştarı” adlı hikâyesinde bunu çok iyi ifade etmiştir:

“Talim-terbiyede büyük bir mana olduğuna şüphe yoktur, evladım; bundan sen kendin için bir ders alsan olur; sen bir genç ağaçsın, sana özenle bakmak gerek, ben senin hatalı işlerini düzeltip sana yararlı işleri öğretirsem, sen benim dediklerimi tutup yerine getirirsen, iyi ve dürüst insan olarak yetişirsin; kendince bakımsız yetişirsen, sen de şu eğri büğrü bitmiş ağaç gibi eğri büyürsün dedi babası” (Altınsarin 1879:7).

I. Altınsarin’in Kazak nazmına getirdiği yeniliklerden birisi de tabiat şiirleri yazmış olmasıdır. Mevsimlerin konu edilip sadece o mevsim hakkında yazılan lirik şiirlere, o döneme kadarki Kazak edebiyatında rastlanmamış değildir. I. Altınsarin de bu tür şiirleri yazarken Rus ve batı edebiyatındaki örneklerinden faydalanmıştır. Tabiatı insan hayatıyla bağdaştıran ve tabiatla insan ilişkisini konu edinen Bayron, Puşkin, Lermontov gibi şairleri örnek almıştır (Süyünşaliyev 1986:181). I. Altınsarin’in tabiat üzerine yazdığı şiirler “Jaz” (Yaz) ve “Özen” (Irmak)’dir. Bu şiirler çağdaş Kazak edebiyatının ilk lirik şiirleridir. I. Altınsarin ve Abay, mevsimleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

müstakil olarak ele alıp şiir yazan ve bu akımın başlangıcını oluşturan yazarlardır (Süyünşäliyev 1997:840).

“Jaz” şiirinde toprağı çayır çimenin kapladığını, etrafın gülle dolup onun hoş kokusunun insanı rahatlattığını şu satırlarla dile getirir:

*Nisanda elvan elvan yağmur yağar,
Yağmurun gücüyle yerde ot yetişir.
Yeryüzü yemyeşil bir renge bürünüp
Cin, hayvan, insanoğlu yüzü koyun yatar...
Tüm canlıların rahatlaması için,
Cennetten hoş kokulu yeller eser (Altınsarin 1879:79).*

Hayvancılıkla uğraşanların hayatında, göçebe halkın yaşamında yaz mevsiminin ne derece önemli olduğunu,

*Nisanın her bir günü derde derman,
Allah'ım derman ol diye eder ferman...
Çiftçinin bir malı iki olup,
Kışlık evden halk çıkar elvan elvan;
Gülüşüp, kucaklaşıp, şakalaşı. (Altınsarin 1879:79).*

satırlarıyla anlatır.

“Özen” adlı şiirinde tabiatı bir başka yönüyle canlandırmıştır. Suyla dolu nehrin akışının, hayatın sırrını açıkladığını, insan, hayvan ve bitkilerin besin kaynağı olduğunu dile getirmektedir.

*Dağlardan ırmak akar çağlayarak,
Ayna gibi ışık verip parlayarak,
Rüzgar esse, sıcak değse aynı şekilde,
Dolaşıp dağla taşı çağlayarak*

*Suyunu içsen gönlün açılır,
Vücudundaki bütün derdi kaçıırır,
İnleyip ateş gibi yanan hayvanlar
İrmaktan rahatlık bulur, (Altınsarin 1879:80).*

I. Altınsarin'in tabiat üzerine yazdığı bu şiirler bile baştan sona insan hayatıyla ilişkilendirilmiş ve şairin bu şiirleri realist yaklaşımlarla ayrı bir özellik kazanmıştır (Süyünşäliyev 1986:181-182).

Şiirlerinin bir bölümü hitap şeklindeki şiirlerdir. Burada bir kişinin diğerine söylediği sözler şiir türünde verilmiştir. “Bir Kanga Bir Biydiñ Jamandardan Korlık Körgende Aytkan Sözi” (Bir Hana Bir Beyin Kötülerden Eziyet Gördüğü Zaman Söylediği Sözü), “Orak Batırdıñ Balası Alibek Mırzaniñ Bir Kanga Aytkan Sözi” (Orak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Batır'ın Çocuğu Alibek Bey'in Bir Han'a Söylediği Söz), "Seyit Ahmet Degen Jigittiñ Üyine Türsirmegen Kurbısına Aytkan Sözi" (Seyit Ahmet Adlı Yiğidin Evine Misafir Etmediği Arkadaşına Söyledikleri), "Nurjan Biydiñ Bir Sözi" (Nurjan Bey'in Bir Sözü), "Orunbay Akınnıñ Erden Batırdı Maktagan Sözi" (Orunbay Akın'ın Erden Batır'ı Öven Sözü), "Adildik Körmegen Üşün Bir Törege Aytılğan Sözi" (Adaletli Davranmayan Bir Kadıya Söylenen Söz), "Bir Akınnıñ Adil Törege Aytkan Sözi" (Bir Akının Adil Bir Kadıya Dedikleri) adlı şiirleri bu türdendir.

Kazak sözlü edebiyatının en yaygın türü olan atışma geleneği de I. Altınsarin'in şiirleri içerisinde yerini almıştır. "Janakpen Balanıñ Aytiskanı" (Yanak ile Çocuğun Atışması) adlı şiir atışma geleneğinin yazılı edebiyata geçtiği ilk örneklerindedir.

2. Qazaqtarğa Orıs Tilin Üyretüvdiñ Bastavış Quralı (*Kazaklara Rusçayı Öğretmenin Temel Kuralı*): Altınsarin, bu eserini de "Kirgizskaya Hrestomatiya" adlı eserini yayınladığı 1879 yılında yayınlamıştır. Eser 8 bölümden oluşmaktadır. 1. Zat Esim (isim), 2. Sın Esim (sıfat), 3. San Esim (sayılar), 4. Esimdik (zamir), 5. Üstev jäne Şılav (zarf ve bağlaç), 6. Kömekşi Sözi (yardımcı kelime), 7. Etistik (Fiil), 8. Kazak dilinden Rus diline çeviri yapma alıştırmaları ve örnekler.

Bu eser, Kazak çocuklarına Rusçayı öğretmek için hazırlanmış ilk ders kitabıdır (Süleymenov 1991:43). Bu kitap I. Altınsarin'in Orenburg şehrindeki Rus-Kazak ilkokulunda Rusça dersleri verdiği beş yıllık tecrübesinin neticesidir. Bu tecrübe yazarın "Rus-Kazak ilkokullarının öğrencilerinin Rusça kitapları okumaya başlamadan önce her bir kelimenin anlamı ve gramer özelliklerini düzenli şekilde öğrenmeleri gerekli" kararının sonucunda ortaya çıkmıştır (Efirov 1991:172). I. Altınsarin, kitabın önsözünde, bu kitabı neden hazırladığını yazar. "Rusça bilmeyen Kazak çocukları Rus okullarına girdiği zaman, öğretmenler onlara Rusçayı nereden ve nasıl öğreteceğini bilemeyip zorlanıyorlar. Kendi ana dilini bilen Rus çocukları için hazırlanmış okuma kitaplarından elbette bu dili bilmeyenler için faydalanma imkânı olmaz, bu yüzden Kazak çocuklarına uygun gramer kitabı olmadığından bu kitabı yazdım"(Altınsarin 1994:224) demektedir. Yine aynı yerde Kazak çocuklarının Rusça öğrenirken nelere dikkat etmeleri gerektiğini ve zorlanabilecekleri yerleri örnekleriyle açıklayarak şöyle yazmıştır: "Kazak çocuğu, kitaplarda rastlanılan kelimelerin anlamlarını, Rusçanın sistemli olmayan değişimleri, çeşitli zorluklar doğurması nedeniyle hiçbir şeyi anlamıyor ve öğrenemiyor. Mesela okumak için verilen kitapta en basitinden Rusça "oh" kelimesine rastlanması

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

durumunda okuyucu, öğretmenin anlatmasıyla Rusça “он” kelimesinin Kazak dilinde “ol” kelimesinin karşılığı olduğunu anlıyor. Fakat başka bir yerde o kelime “она”, “ее”, “его” ve “о нем” şeklinde ortaya çıkıyor. Diğer bir kelime “идти”. Öğretmen onun anlamını söylüyor fakat başka yerlerde “шел”, “шла” kelimelerine rastlanmaktadır. Bunların da bu “идти” kelimesi olduğunu ama geçmiş zamandaki ve belli bir cinsteki vakayı bildirdiğini tekrar anlatmak gerekir” (Altınsarin 1994:224-225).

I. Altınsarin, yine de yazmış olduğu bu kitabın Rus gramerini tam olarak vermediğini, Rusçayı öğretmek için sadece başlangıç düzeyinde hazırladığını aynı eserin önsözünde şöyle açıklar: “ Bu kitap tam bir gramer kitabı değil, sadece konuşurken doğru konuşma, yazarken doğru yazma, Rusçanın temel kurallarını öğrenme, öğretmenlere derste yardımcı olma amacıyla yazılmıştır” (Altınsarin 1994:226). Eserin 7. bölümünde de bölümlerle ilgili kelime listesi verilmiş ve bu kelimelerin Rusça karşılıkları verilmiştir. Eser bu yönüyle de küçük bir sözlük görevi görmektedir.

I. Altınsarin’in bu eserine kadar Kazak Türkçesini öğrenmeyle ilgili yazılmış eser N. İ. İlminski’nin “Materialı i İzüçeniyyu Kirgizskogo Nareçiya” (Kırgız [Kazak] Şivesinin İncelenmesi ve Materyaller) adlı kitabıdır. Bu ilk Kazakça-Rusça sözlük 1861 yılında Kazan’da yayımlandı. 119 sayfalık bu eserin başından 37. sayfasına kadar “İsim”, “Fiil”, “Gramer” ve “Ses Yapısı” bölümleri yer almaktadır. Bu kısımlarda Kazak Türkçesinin özellikleri anlatılırken bir yandan da karşılaştırmalı gramer verilmektedir. Mesela, Kazakça kelimelerin gramer şekillerini anlatırken onları Tatar, Çağatay Türkçeleriyle de karşılaştırıp farklılıkları göstermektedir. İlminski’nin bu çalışması Kazakça-Rusça Sözlük hazırlamanın ilk örneğidir (Hasanova:1972:15).

Kazak yazılı edebiyatının oluşmaya başladığı dönem olan 19.yy’ın ikinci yarısında halk dilinin nasıl olduğunu, daha sonraki dönemlerde Kazak dilinin gelişmesine basamak oluşturan bu eser özellikle dil tarihi araştırmacılarına oldukça fazla malzeme sağlamaktadır. Bu eserin diğer bir önemli özelliği ise, Kazak dilinin terimlerinin o dönemin Kazakçasıyla adlandırılmış olması ve bu yönüyle ilk kez gramer terimlerinin Kazakça ifadelerle gösterilmiş olmasıdır (Hasanova:1972:16-17). Böylece I. Altınsarin’i, halk dilinin temelinde Kazak yazılı edebiyatının temelini atmasının yanında şimdiki Kazak gramerinin de temelini oluşturması ve ilk örneğini vermesi bakımından da değerlendirmemiz gerekir (Hasanova:1972:21)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

3. Musılmanşılıqtıñ Tutqası [*Müslümanlığın Temeli – (İslâm'ın Şartları)*]: Altınsarin, bu eseri 1884 yılında Kazan Üniversitesi matbaasında yayımlar. Arap harfleriyle yazılan bu eser 76 sayfadır. Kur'an'ın sureleri ve ayetleri ilk kez açıklamalı olarak Kazak Türkçesinde yayınlanmıştır. Kitabın adından korkan birçok kişi adını bile telaffuz etmemiş, bahsedener ise araştırmadan geçiştirmiştir (Sätbayeva 1991:197). 1884 yılında Orenburg'da Kiril alfabesiyle tekrar yayımlanmıştır (Altınsarin 1994:9).

N. İ. İlminski'ye yazdığı bir mektubunda bu kitabı yazma amacını ve Arap harfleriyle basılması gerektiğini söyleyerek “dinin sadece en gerekli yerlerini öğretmek gerek” demiştir. I. Altınsarin, “kitap yayımlanırsa Kazak ovasında geniş alanda yayılacak diyorum” diye ümitle mektubuna devam eder. Bu kitabın el yazmasını N. İ. İlminski'ye gönderip onun basılması için yardımcı olmasını rica eder, bir-iki bin adet bastırılmasını ve bunun parasını ödeyeceğini ve ne kadar ödemesi gerektiğini bilmediğini, Aldıyarov ve Karabayev adlı öğrencilerini bu kitaba editör olmalarını istediğini bildiren mektubu yazıp gönderir (Sätbayeva 1991:203). Yine aynı mektupta, o dönemde dini bilgiler veren Tatar kitaplarının faydalı olmadığını dile getirerek “bu dini bilgilerin öğrenildiği kitapların çoğu, Kazakların anlayacağı dilde Tatar kitapları ancak, bu kitaplarda sistem yok ve çoğunda da hiçbir mana yok. Bu kitaplarla Tatar okullarında birkaç yıl okuyan öğrenciler kendi dinleri hakkında hiçbir şey bilmeyen cahil gibi kalıyorlar. Bu yüzden ilk olarak, halkın kendi dinini bilmesi yönündeki ihtiyacın giderilmesi ve bu talebin hiçbir sebeple geciktirilmemesi gerektiğini, ikinci olarak, Kazak gençlerine kendi ana dillerinde yazılmış, İslam dininin ruhuna uygun dinî kitaplara ihtiyaç var. Kazak çocuklarının din hakkındaki düşüncelerinin yanlış yönde oluşmaması için, ayrıca Kazak'ın yazı dilinde Tatar dilinin gereksiz yer almasına yol vermemek için ben son zamanlarda Muhammed'in dinini öğrenmeye başlayıp bununla alakalı olarak okuma kitabı oluşturmaya başladım” diye yazmıştır. Mektubun sonunda ise bu kitabı Rus alfabesiyle yazmanın uygun olmayacağını bunun halk arasında samimiyetsizlik doğuracağını ifade etmiştir (Altınsarin 1994:9-10).

I. Altınsarin'in mektuplarına bakıldığında “Musılmanşılıqtıñ Tutqası” adlı kitabın o kadar da kolaylıkla yayımlandığını söyleyemeyiz. Birkaç ay bu kitapla ilgili herhangi bir cevap alamayan I. Altınsarin, huzursuzlanarak V. V. Katarinskiy'e mektup yazar. Bu mektupta “benim İslam'ın şartları hakkındaki kitabım hakkında Nikolay İvanoviç İlminski'den bugüne kadar hiçbir haber almadım.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Haberin neden geciktiğini anlamıyorum” diye yazar (Sätbayeva 1991: 204).

Anlaşıldığı üzere kitabın o dönemde basılmasından dolayı bazı sıkıntılar olmuştur. Misyonerlerin ki en başta İlminski'nin Hıristiyanlığı Kazaklar arasında yaymayı amaç edindiği bu dönemde İslam'ın şartlarını izahlı olarak anlatan ve Kazak çocuklarının dinî anlayışlarının doğru oluşması için hazırlandığı açıkça ifade edilen bu kitabın basılması elbette zorluklarla karşılaşacaktı.

Kitabın ilk sayfasında “İşbu kitabın basılmasına izin verildi. Basım tarihi olarak, Petersburg, 24 Ekim 1883” yazmasına rağmen Kazan'a gönderilmesinden bir yıldan fazla bir zaman sonra yayınlanmasına izin verilmiştir (Sätbayeva 1991:204). I. Altınсарin'in bu kitabı sadece dinî eğitim yönüyle yazmadığı aynı zamanda Tatar dilinin Kazak dili üzerindeki baskısını azaltmak amacıyla da yazdığı anlaşılmaktadır.

O dönemde misyonerlik faaliyetlerinin arttığını gören I. Altınсарin, okullarda İncil'in okutulmasına karşı çıkmıştır. Bunu Katarinskiy'e yazdığı mektubunda açıkça görmekteyiz. Bu mektupta Orski'deki öğretmen okulunun müdürü A. G. Bessonov hakkında şikâyetinde bulunmaktadır: “Bizim Bessonov çıldırmış olmalı. Onun kendi öğrencilerine yaptığı tamamen mantıksız işlerini bildirmemek olmaz. Mesele şu; o, öğretmen okulunun üçüncü ve dördüncü sınıflarında İncil ve vaaz dersleri vermektedir, bu sınıflardaki öğrenciler bundan hoşlanmasalar da bu iş bir ay kadardır devam ediyormuş” (Hasanova 1972:8).

“Musılmanşılıqtıñ Tutqası” dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, iman hakkındadır. İslam dinine göre imanın ne olduğunun, Allah'ın birliğinin, Muhammed'in onun elçisi olduğunun nasıl bilinmesi gerektiği anlatılmaktadır. İkinci bölümde, Allah'a kulluk etme, namaz kılma, oruç tutma, fakirlere sadaka, zekât verme, merhametli ve şefkatli işler yapma, yetimleri koruma, zulümden, hırsızlıktan kötü işlerden uzak durma gibi konulardan bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde insanlık ve insaniyetten, dördüncü bölümde ise, okutulan duaların Kazak dilindeki anlamları, Arapça ayetler Kazak diline çevrilmiş olarak verilmektedir (Sätbayeva 1991:204).

I. Altınсарin bu kitabı yazarken hangi eserlerden faydalandığını kitabın önsözünde açıklar. Orada: “Bu kitapta yer alan ayet ve hadislerin bazılarını Petersburg'ta imam Cami Molla Gatavalla ile Bayazıd isimli mollanın bütün kitaplardan faydalanarak yazdığı “İslam” adlı kitabından ve bundan başka itibarı yüksek kitaplardan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

bakılıp, birçok kez karşılaştırılıp denkleştirilerek yazıldı” demektedir (Sätbayeva 1991:204). Kitabın içinde kendine has bir eğitim ve dünya görüşüne yönelik sözler var. “Şüphe yok ki gündüz olsa dünyayı aydınlatan güneş, akşam olsa gülümseyen ay, yıldızlar... dağlardan taze cevher gibi çağlayıp akan ırmaklar, içinde çeşit çeşit canlılar, balıklar... bizim dünyamız bize büyük bir hediye, altına baksan altın, gümüş, bakır madenleri, üstüne baksan uzaktan dumanlanıp görünen bulutlar, içine girsen yaprakları sallanıp dünyaya hoş koku yayan orman, ağaçlar, çeşit çeşit meyveler” diyerek tabiatın daha başka yönlerine ve canlıların dünyasına farklı bir bakış kazandırmıştır. Dünya görüşünde gerçekçi olan yazar bu kitabında da aklın önemini vurgulamaktadır. Din dersi, öncelikle aydınlık dünyanın mükemmelliğini bilmeye, tanımaya yardımcı olur. Etraftaki ilginç dünyayı insan aklıyla tanıyıp neden yaratıldığına dair fikre de din bilgisi sayesinde ulaşabilir (Sätbayeva 1991:205).

I. Altınsarin’in “Musılmanşılqtın Tutqası”, Kazak ovasına çok önceden Arap memleketinden gelip toplumsal hayatın düşünce, gelenek ve göreneklerinin gelişmesine etki eden, asırlar boyu devam edip gelen İslam dini hakkında Kazak diliyle yazılmış ilk okuma kitabıdır (Sätbayeva 1991:210).

I. Altınsarin’in eserleri arasında iki makalesini, çıkardığı gazeteyi ve mektuplarını da değerlendirebiliriz.

4. Orınbor Vedomstvası Qazaqtarınıñ Ölgen Adamdı Jerlev Jäne Oğan As Berüv Dästüriniñ Oçerki” (*Orenburg Bölgesi Kazaklarının Ölen Adamı Gömme ve Ona Yemek Verme Geleneği Üzerine Deneme*) ve **“Orenburg Vedomstvası Qazaqtarınıñ Quda Tüsüv, Qız Uzatuv Jäne Toy Jasav Dästüriniñ Oçerki”** (*Orenburg Bölgesi Kazaklarının Düniür Olma, Kız Alma ve Düğün Yapma Geleneği Üzerine Deneme*): Kazakların ölümden sonra defin töreni ve ölü adına yemek verme ve kız isteme ve düğün yapma geleneği üzerine yazdığı bu iki makaleyi I. Altınsarin, Orenburg meclisine gönderir. Orenburg meclisi bu çalışmaların kabul edilip edilmemesi, yayınlanıp yayınlanmaması üzerine toplanır. 23 Mart 1868 tarihindeki meclis kararnamesinde şöyle yazmaktadır: “...meclis sonunda Orenburg şehrinin dilcisi Altınsarin Efendinin Kazakların kız evlendirme geleneği ile ilgili makalesi okundu... göçebe Kazak halkının hayatında nikahın önemini hayatın gerçekçiliğine uygun olarak anlatılması ve dilin edebî güzelliği, genel meclisin fikrinde Altınsarin efendinin makalesi bu güne kadar az işlenmiş olan Kazak etnografyası alanında çok değerli bir çalışma olarak kabul edilmiştir. Altınsarin Efendinin çalışmasının bu yönlerini dikkate alan genel

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

meclis, makalenin yayınlanması için karar vermiştir” (Derbisâlin 1990:192-193).

I. Altınşarin’in bu iki makalesi 1870 yılında yayınlanmıştır. Bu makaleler, Kazak halkının yaşantısındaki gelenek ve görenekleri hakkında Kazak yazarının elinden çıkmış ilk etnografik çalışma olmuştur (Derbisâlin 1990:193). Bu makalelerin malzemesini, sözlü edebiyatın malzemelerini derlemeye başladığı 1860’lı yıllardan itibaren oluşturmaya başlamıştır. Topladığı malzemelerin ilk örneklerini N. İ. İlminski’ye ve bazı doğu araştırmacılarına göndermiştir (Derbisâlin 1990:195).

Bu iki makale de Rusça yazılmış fakat, millî kavramları belirten terimler Kazak dilinde verilmiştir (Hasanova 1972:63). Coğrafya araştırmacısı V. L. Plotnikov, I. Altınşarin’in makalelerinde etnografik malzemelerin oldukça çok olduğunu söylerken, S. Hasanova, Kazak örf-adet ve geleneklerinin, eski törelere ait sözlerin, “Kazakskaya Hrestomatiya”da bu makalelere nazaran daha az olduğunu söylemektedir (Hasanova 1972:66).

5. Qazaq Gazeti (*Kazak Gazetesi*) Altınşarin 1883 yılı Ocak ayında ilk sayısını kendi eliyle yazdığı “Qazaq Gazeti”ni çıkarır. Bu gazetenin çıkartılması için bölgesel idarelere ve merkez idareye ricalarda bulunan I. Altınşarin, neticede bu isteğine kavuşur (Süleymenov 1991:48). Gazete, Rusça ve Kazak Türkçesiyle 45x35 cm formatında 8 sayfadır. İlk dört sayfası Kazak Türkçesi, son dört sayfası ise onun Rusça çevirisidir. Gazetenin ilk sayısı, dört bölümden oluşmaktadır.

I. Bölüm “Bas âkimder jağınan şıqqan habarlar” (İdareciler tarafından çıkan haberler). Burada giriş makalesi olarak Kazak halkına yazılmış nasihatler var. I. Altınşarin’in yazdığı bu giriş makalesinde kendi halkının eksik yönlerinden bahsedip onun da sebeplerini açıklayıp bundan kurtulmanın çaresinin ise çocukları okula göndermek olduğunu söylemiştir. Yine bu bölümde halk içindeki hırsızlığı durdurmak için alınacak önlemler ile bölgesel askeri idare amirinin halkı dolaşması ile ilgili resmî haberler yer almaktadır.

II. Bölüm “El işindegi habarlar” (Halk arasından haberler) başlığı ile verilmiştir. Burada halk arasında olan olaylar, hayvan hastalıkları ve hava durumu hakkında kısa haberler ve Orenburg’da hayvanların ve bazı eşyaların fiyatlarının ne kadar olduğunu bildiren haberler verilmiştir.

III. Bölüm, yabancı memleketlerden gelen haberlere ayrılmıştır. Burada İngiltere ve Afganistan arasındaki çarpışma, Kazak topraklarında huzursuzluk çıkartan Türkmenler’i düzene sokmak için

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Amuderya askeri amirinin askerleriyle onlara doğru harekete geçtiği yazmaktadır.

IV. Bölümde ise, dördüncü sayfanın alt kısmında “Tañsıq ängimeler” (Meraklandırıcı Hikâyeler) adıyla verilmiş ve bu kısım “Jirenşe Şeşen” (Jirenşe Şeşen) hakkındaki hikâyeye ayrılmıştır (Äbilqasimov 1982:55-61).

6. I. Altınсарin’in Yazdığı Mektuplar: I. Altınсарin’in İlminski’ye, Katarinskiy’e ve bölgesel idarelere yazmış olduğu mektuplar da onun geride bıraktığı nadir eserler arasındadır. Bu mektuplar Rusça yazılmış mektuplardır.

N. İ. İlminski, I. Altınсарin öldükten sonra aralarında uzun yıllar devam eden dostluklarının anısına büyük bir hizmette bulunur. Kendisinin ihtiyarlığına, işinin çokluğuna ve sağlığının kötü olmasına bakmadan I. Altınсарin’in mektupları ve resmî yazılarını Orenburg ve Torgay şehirlerini dolaşarak araştırmış, belirli kişilere mektup yazarak ve soruşturarak toplamanın sonucunda (I. Altınсарin öldükten iki yıl sonra) 1891 yılında Kazan’da “Altınсарin Turalı Estelikler” (Altınсарin Hakkında Hatıralar) adlı kitabını yayımlamıştır. Kendisi de o yıl ölür. I. Altınсарin’i araştırıp tanıma ve fikirlerini öğrenme açısından bu kitap çok önemli bir yere sahip olmuştur (Derbisälin 1990:190). Bu mektuplar yardımıyla I. Altınсарin’in çalışmalarının ne yönde ve gerçek niyetinin ne olduğu hakkında kendi ağzından bilgilere ulaşılmıştır.

SONUÇ

Altınсарin Kazak folklor ürünlerini derleyip, yayınlamak kültürün canlı tutulması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına da çaba harcamıştır. Kazak dili ve edebiyatı çalışmalarına öncülük etmiştir. Şartlar ne olursa olsun Kazak halkına hizmet etmeyi amaçlayan Altınсарin, bu amaç için meşhur misyoner İlminski ile de çalışmış ve 1879 yılında Torğay’daki okullara müfettiş olmuştur. Bu fırsatı çok iyi değerlendiren Altınсарin, Torğay bölgesinde yeni okulların açılmasına yardımcı olmuştur, ayrıca Elek, Kostanay ve Irgız’da Kazak-Rus okullarının açılmasında büyük katkıları olmuştur.

“Kirgizskaya Hrestomatiya” adı eseriyle çağdaş Kazak Edebiyatının kurucusu olan Altınсарin, yazdığı gramer kitabıyla da Kazak Türkçesine ait ilk gramer çalışmasını yapmıştır. “Kirgizskaya Hrestomatiya” dil özellikleri bakımından, 19. yy’da Kazak Türkçesinin ses, şekil ve cümle bilgisi ve kelime hazinesi hakkında zengin malzeme içermektedir. Günümüz Kazak Türkçesi ile bu eserdeki dili karşılaştırdığımızda, Kazak Türkçesinin o zamanki yapısını muhafaza ettiğini görmekteyiz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

KAYNAKÇA

- ÄBİLQASIMOV B.; (1982) **19. Ğasırdıñ Ekinşi Jartısındağı Qazaq Ädebiy Tili**, Ğılım, Almatı.
- ÄBİLQASIMOV B.; (1988) **18-19 Ğasırlardağı Qazaq Ädebiy Tiliniñ Jazba Nusqaları**, Ğılım Baspası, Almatı.
- ALTINSARİN I.; (1994) **Tandamalı Şıǵarmalar**, Ğılım, Almatı.
- ALTINSARİN I.; (1879) **Kirgizskaya Hrestomatiya**, Kiniga Pervaya, Tipografiya İ. İ.Evfimovskago Mirovitskago, Orenburg.
- BALĞIMBAYEV Ğ.; (1991) **“Ibray Altınsarin Turalı Estelik”, Ibray Altınsarin Taǵlımı**, Jazuvşı, Almatı.
- DERBİSÄLİN Ä.; (1990) **Ädebiyet Turalı Tolǵanıstar**, Ğılım, Almatı.
- DERBİSÄLİN Ä.; (1991) **“Ibray Altınsarin-Ulı Pedagog, Aǵartuvşı, Jazuvşı”, Ibray Altınsarin Taǵlımı**, Jazuvşı, Almatı.
- EFİROV A. F.; (1991) **“Ömiri men Pedagogıqalq Qızmeti”, Ibray Altınsarin Taǵlımı**, Jazuvşı, Almatı.
- GÖMEÇ S.; (2002) **Tarihte ve Günümüzde Kirgiz Türkleri**, Akçağ Yay., Ankara.
- HASANOVA S.; (1972) **Ibray Altınsarin Şıǵarmalarınñ Tili**, Mektep, Almatı.
- JARIKBAYEV Q.; (1991) **“Ibray Altınsarinninñ Psihologiyalıq Közqarastarı Turalı”, Ibray Altınsarin Taǵlımı**, Jazuvşı, Almatı.
- JARMUHAMEDOV M.; (1994) **Ibray Altınsarin-Tañdamalı Şıǵarmaları**, Ğılım, Almatı.
- JUMALİYEV K.; (1960) **Qazaq Ädebiyeti Tariyhınıñ Mäseleleri jäne Abay Poeziyasınıñ Tili**, 2. Tom, Qazaqtıñ Memlekettik Körkem Ädebiyet Baspası, Almatı.
- QALİJANULI V.; (1998) **Qazaq Ädebiyetindegi Diniy-Aǵartuvşılıq Aǵım**, Bilim, Almatı.
- QORDABAYEV T.; (1987) **Qazaq Til Biliminiñ Qalıptasuv, Damuv Joldarı**, Mektep, Almatı.
- KENJEBAYEV B.; (1991) **“Ibray Altınsarin-Azamat”, Ibray Altınsarin Taǵlımı**, Jazuvşı, Almatı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- SADIRBAYEV S.; (2003) **Ibray (İbrahim) Altınsarin, Qazaq Hrestomatiyası**, Bilim, Almatı.
- SARAY M.; (2004) **Kazakların Uyanışı**, TİKA Yay., Ankara.
- SÄTBAYEVA Ş.; (1991) **“Ekzegetikalıq Dästürge Üles”, Ibray Altınsarin Tağlımı**, Jazuvşı, Almatı.
- SÜLEYMENOV B.; (1991) **“Ibray Altınsarinniñ Ömir Johı jäne Qızmeti”, Ibray Altınsarin Tağlımı**, Jazuvşı, Almatı.
- SÜYİNŞÄLİYEV, Hañgali; (1986) **19. Ğasırdağı Qazaq Ädebiyeti**, Mektep, Almatı.
- SÜYİNŞÄLİYEV; (1997) **Qazaq Ädebiyeteiniñ Tariyhı**, Sanat, Almatı.
- ŞATANOVA S.; (1996) **Ibray Altınsarinniñ Prozası**, Qazaqıstan Respublikası Ulttıq Ğılım Akademiyası, M. O. Ävezov Atındağı Ädebiyet jäne Öner İnstitutı, Almatı.
- Türk Dünyası El Kitabı**, (1998) C. 4, Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları), Ankara.